

Публікації

ДУХОВНО-МИСТЕЦЬКА СПАДЩИНА РОДИНИ ЯРЕМІВ

Кость МАРКОВИЧ

заслужений художник України, іконописець,
доцент кафедри сакрального мистецтва,
Львівська національна академія мистецтв,
вул. Кубійовича, 38, 79011, м. Львів, Україна,
e-mail: markostko@gmail.com

Духовно-мистецька спадщина родини Яремів — під такою назвою 23 березня 2025 року відкрилася художня виставка в Музеї ткацтва та килимарства в місті Глиняни, який є відділом КЗ Львівської обласної ради «Історико-краєзнавчий музей» у Винниках. Виставка присвячена 80-літтю депортації західноукраїнського населення з земель, що відійшли до Польської республіки, і висвітлює культурно-мистецьку творчість однієї родини, засновники якої були переселені у 1945 р. на територію тодішньої Радянської України, а саме — до міста Глиняни та його околиць. Основою і наріжним каменем цієї родинної спадщини стала художня, наукова та священнича діяльність о. Володимира Яреми (1915—2000), який наприкінці свого життя став Патріархом Української Автокефальної Православної Церкви під нашим іменем Димитрій. Крім вагомого доробку самого патріарха, виставка включає твори представників ще двох наступних поколінь цієї численної родини (всього — одинадцять авторів), які повністю чи частково пов'язали своє життя з культурою і мистецтвом. Експоновані у виставкових залах твори репрезентують різноманітні види мистецтва: архітектуру, іконопис, церковний стінопис, малярство, графіку, килимарство.

Трагічні події Другої світової війни та повернення на західні землі України кривавого радянського ре-

Іл. 1. Священничий фелон, вишитий у 1930-х рр. у Глідні та привезений до с. Женів біля Глинян

жиму жорстоко покровсали долі мільйонів українців: одні загинули у воєнному лихолітті, інші — були репресовані та вивезені в Сибір, ще інші піддані примусовому переселенню. Українській нації, особливо її елітарному прошарку — патріотам та інтелігенції — було завдано жорстокої, непоправної рани...

З іншого боку, тисячі переселених з теренів сучасної Польщі українців внесли у повоєнний період вагомий вклад в суспільне і духовне життя нашого народу, українську культуру і мистецтво. До таких переселенців, зокрема, належить родина Володимира Яреми, майбутнього патріарха УАПЦ Дмитрія, яка походить зі с. Глідно, що лежить недалеко від містечка Динів (Надсяння). Наприкінці березня 1945 р. залізничні ешелони привезли мешканців Глідна то станції Красне, що недалеко від Глинян (примітно, що відкриття виставки майже рівно припало на 80-ту річницю цієї події), і після цього багато гліднян знайшли свою нову батьківщину у самих Глинянах або їх околицях. І хоч подружжя Володимира та Юлії Яремів ніколи у Глинянах не проживало, їх зв'язок з цими теренами став дуже міцним та тривалим. Адже в Глинянах замешкали рідні сестри Володимира Яреми — Параскевія і Ганна (її діти досі проживають там), а також батьки дружини Юлії — Олекса та Анастасія Яреми. Крім цього, багато дальших родичів подружжя Яремів замешкали в сусідніх до Глинян селах: Жнів, Кривичі, Полоничі та Словіта.

До Женева разом з переселенцями потрапив священний фелон (іл. 1), який майже перед самою війною вишивали жіночки у Глідні для молодого отця-сотрудника своєї парафії Михайла Гайдука (на жаль, замордованого у 1944 р. вояками Армії Крайової). Ця цінна реліквія, яка довгі роки служила в церкві Женева ужитковим літургійним одягом (до речі, саме там і в цьому облаченні свою першу літургію відслужив 1947 р. о. Володимир Ярема), була передана на щорічну глинянську виставку місцевим парохом і стала там дуже важливим в духовному та історичному сенсі експонатом.

У недалеких від Глинян Полоничах шкільну освіту в післявоєнний час піднімало подружжя Богдана та Івани Яремів (Богдан — рідний брат Юлії Яреми, Іванна — племінниця Володимира Яреми). Богдан Ярема, випускник Самбірської вчительської гімназії, багато років працював директором середньої шко-

Іл. 2. Архітектурні проекти Олександра Яреми

Іл. 3. Графічні композиції Олександра Яреми, 2010—2020 рр.

ли у Полоничах, намагаючись, наперекір радянській освітній політиці, зберегти там національний дух. Визначних успіхів досяг їхній син Олександр Ярема, народжений 1948 р. власне у Полоничах. Він — Народний архітектор України, довголітній голова Співки архітекторів Львова та віце-президент Національної спілки архітекторів України. Олександр Ярема є автором численних проектів храмової архітектури, меморіалів і пам'ятників, успішно реалізованих на теренах України та Польщі. Його творчість доволі широко представлена на виставці, при цьому — у двох гранично різних напрямках: як архітектора (у видрукуваних банерах), та як автора оригі-

нальної кольорової графіки у жанрі асоціативної абстракції (іл. 2; 3). Крім багатогранної творчої праці, Олександр Ярема бере активну участь як ентузіаст в різних суспільно-культурних проектах.

Повернемося, однак, до головної постаті виставки — о. Володимира Яреми, який став відомим у післявоєнні роки не лише як авторитетний священник, духовний лідер та згодом — очільник церкви, але як видатний науковець, дослідник церковного мистецтва, а також і непересічний митець. Переселення односельчан та прихід радянської влади застали його у 1945 р. студентом Духовної семінарії у Львові. Але свій розвиток він почав саме із здобуття художньої освіти, втілюючи свою юнацьку мрію — стати церковним малярем. Такому рішенню у великій мірі сприяв приклад художників, які в кінці 1920-х років розписували церкву в його рідному селі. Ці майстри, вихідці з Наддніпрянщини (втікачі від советської влади), заснували у міжвоєнному Перемишлі художнє підприємство храмового розпису «Відродження». Під час роботи у Глідні вони справили на молодого Володимира незабутнє враження як чудові фахівці своєї справи, інтелігенти та українські патріоти. Отож, Володимир Ярема, досягши повноліття, поїхав до Львова, де протягом 1930-х років вчився у знаного живописця Павла Ковжуна та став учасником творчого колективу з розпису церков під керівництвом Ковжуна і Осінчука. Дещо пізніше він вже самостійно став розписувати церкви на рідному Надсянні. Паралельно студював теорію музики і керував церковними хорами. Під час німецької окупації продовжив професійну художню освіту, навчаючись у Львівській мистецько-промисловій школі, а також з благословення митрополита Андрея Шептицького поступив до Духовної семінарії. Завершенню цих закладів завадили ліквідація советами Української Греко-Католицької Церкви та мобілізація В. Яреми до радянської армії. Після війни він деякий час працював у Львові в Державному музеї українського мистецтва (тепер Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького), але згодом таки став священником (тепер, зрозуміло, православним) і протягом майже півстоліття служив на багатьох парафіях Львівщини; найдовше — у церкві свв. апп. Петра і Павла у Львові. Поєднував душпастирську працю з науковою роботою та церковним стінописом. Написав десятки статей та кілька книг,

присвячених дослідженню українського сакрального мистецтва й церковної архітектури. Найбільша його наукова праця — двотомна монографія «Іконопис Західної України» була видана вже після смерті автора [1; 2].

Останні роки життя о. Володимир Ярема присвятив ідеї відродження УАПЦ. Завдяки його ініціативі як настоятеля Петро-Павлівської церкви у Львові ця парафія стала першою, яка 19 серпня 1989 року оголосила про вихід з-під юрисдикції московського патріархату. У 1993 р., після смерті першого Патріарха УАПЦ Мстислава, о. Володимир Ярема, на прохання єпископату, прийняв чернечий постриг з іменем Дмитрій і невдовзі був обраний другим патріархом УАПЦ¹. Незважаючи на похилий вік, владика невтомно працював для розвитку церкви, гостро піднімав актуальні проблеми у численних посланнях до пастви.

На виставці представлені два банери з репродукціями церковних стінописів Володимира Яреми; один репрезентує розпис передвоєнного часу у Старому Місті (передмісті Лежайська, Надсяння), другий — стінописи церков Львівщини у період 1950—1980 рр. Розпис церкви у Старому Місті — чи не єдина збережена пам'ятка творчості В. Яреми на рідних теренах (іл. 4). Цю роботу він сам згадував як найбільш вдалу серед своїх ранніх стінописів, бо у ній він мав можливість зосередитися на власній інтерпретації орнаментальних мотивів та іконографічної стилістики, опанованих ним під час роботи в колективі Ковжуна-Осінчука. Щоправда, при поновленні розпису в кінці 1990-х років були внесені деякі зміни, пов'язані з адаптацією художнього оздоблення до вимог католицької парафії (змінені були написи та символіка), але композиційна та стилістична цілість поліхромії збереглася. Властиво, сам факт того, що розписи східного стилю були збережені та ще й поновлені поляками, свідчить про їхню неабияку мистецьку вартість.

Серед післявоєнних стінописів о. Яреми привертає увагу розпис Митрополичих палат при кафедральному соборі св. Юра у Львові — остання такого роду праця вже немолодого тоді автора (на поч. 1980-х йому було вже близько 70 років) (іл. 5).

¹ Рішенням виконавчого комітету Львівської міської ради від 29 вересня 2022 року вулицю Чехова у Львові перейменовано на вул. Патріарха Дмитрія Яреми.

Іл. 4. Володимир Ярема. Розпис церкви у Старому Місті біля Лежайська (Надсяння), 1940 р.

Іл. 5. Отець Володимир Ярема. Розпис Митрополичих палат при катедрі Св. Юра у Львові, 1982 р.

Іл. 6. Малярство Святослава Яреми, 1970—1980-ті рр.

Крім мистецького доробку о. Яреми, на виставці представлені його дослідницькі праці з церковного мистецтва і архітектури [3—4], а також видані вже після його відходу книги спогадів — як самого патріарха, так і інших членів родини. Ці видання містять дуже цінний документальний матеріал про тяжкі часи періоду війни та переселення, так і про події (сумні та більш радісні) їхнього подальшого життя на теренах Львівщини [5—6].

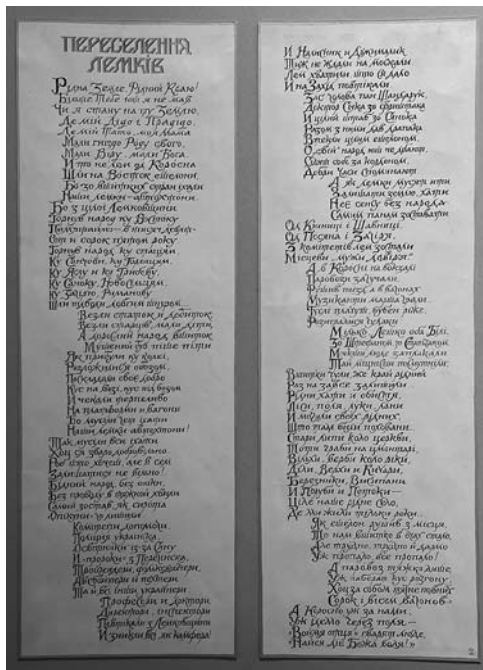
Безсумнівно, приклад патріарха і батька, який все своє життя віддав служінню церкві та мистецтву, великою мірою стимулював те, що й інші представники численної родини стали помітними діячами культури і мистецтва. Крім вже згаданого архітектора Олександра Яреми (найбільш титулованого з усіх), на виставці представлені твори Святослава Яреми (1942—2020), старшого сина о. Володимира. Він, до речі, як і Олександр Ярема, також починав освіту на кафедрі архітектури у Львівській Політехніці, але згодом перевівся до Львівського державного інституту прикладного і декоративного мистецтва (далі — ЛДІПДМ), де закінчив кафедру художнього текстилю. Його дипломна робота — gobelen «Поезія вільної праці» — була удостоєна похвалою ДЕКу з оцінкою «відмінно». Попри непересічний творчий потенціал, Святослав Ярема реалізувався більше як педагог; він — довголітній викладач Львівської дитячої художньої школи та Львівського коледжу декоративного і ужиткового мистецтва ім. Івана Труша, де у 2004—2018 рр. працював на посаді завуча та головного методиста. При цьому він немало працював і творчо, хоч і не мав амбіцій у виставковій діяльності. На виставці представлений ряд малярських творів пейзажного жанру, які є власністю родичів (іл. 6). Варто додати,

що, крім живописних полотен, Святослав Ярема є автором багатьох ікон, виконаних ним через посередництво о. Яреми, зокрема — й у батьківській парафії, церкві свв. апп. Петра і Павла у Львові на вул. Личаківській.

Молодший син подружжя Яремів — Данило (1954 р. н.), хоч і не ступив на мистецьку дорогу, але, будучи успішним бізнесменом, став меценатом багатьох культурно-мистецьких починань. Багато з них — у ранзі поважного дипломатичного звання, у якому він перебував протягом тривалого часу — Почесного консула Франції у Львові. Крім цього, Данило Ярема завжди радо сприяє організації різних родинних заходів, створює комфортні умови для творчої праці й відпочинку своїх родичів.

У духовно-культурній сфері доволі яскраво проявила себе старша дочка о. Яреми Віра Маркович (1946 р. н.). Вона — одна з перших та найактивніших представників Ставропігійного братства ап. Андрія Первозванного та багатолітня членкиня редакції братської газети «Успенська вежа», зокрема — упорядниця та авторка її дитячої сторінки. Частина її оповідань для дітей були видані окремою книжечкою.

З п'яти дочок подружжя Яремів лише наймолодша, Ольга, здобула мистецьку освіту, зате художниками стали кілька їхніх зятів. Найстарший з них — Петро Олексійович Маркович (1934—2016), чоловік доньки Віри, — відомий графік та багатолітній викладач Львівського коледжу декоративного і ужиткового мистецтва ім. Івана Труша, автор циклу графічних праць за мотивами повістей та оповідань Івана Франка про Борислав. З цим містом доля пов'язала родину Марковичів, також переселенців, але уже з теренів Лемківщини — зі с. Чорноріки. На виставці експоновано ряд його графічних творів бориславського циклу, а також кілька шрифтових композицій, визнаним майстром яких він був. Серед них чільне місце займає каліграфічно випирана на шести листах поема «Переселення лемків» (іл. 7). Цікаво, що автором слів цієї поеми є інший художник з аналогічним іменем — Петро Костянтинович Маркович, земляк і приятель Петра Олексійовича Марковича, багатогранна особистість, однак більш відомий як живописець. Ще один неординарний експонат виставки — скрупульозний графічний лист роботи П.О. Марковича, який є проектом цер-

Іл. 7. Поема «Переселення Лемків». Шрифтове виконання Петра Марковича, 2006 р.

Іл. 8. Проект церковного антимінсу, графіка Петра Марковича, 1994 р.

ковного антимінсу, виконаним у середині 90-х років для потреб літургійного служіння Патріарха Дмитрія (іл. 8).

Чоловік другої доньки подружжя Яремів, Ганни — Зеновій Береза — відомий художник-кераміст, член Співки художників, учасник багатьох виставок. Він же — автор численних живописних пейзажів, виконаних переважно у місцях родинного відпочинку — в славнозвісній чорногірській Дземброні, депо ближчій карпатській резиденції — Нижній Рожанці, та у затишному хуторі Мамчурі на Бродівщині. Добірка

Іл. 9. Малярство Зеновія Берези, 2000—2010 рр.

Іл. 10. Гобелен Юлії Кози та малярський диптих Любомира Данилюка. Експозиція третього залу

його настроєвих мамчурівських етюдів стала чудовим доповненням виставкової експозиції (іл. 9).

Наймолодший зять подружжя Яремів — Любомир Данилюк — випускник кафедри художнього скла ЛДПДМ, працівник Львівського художнього комбінату. Він також автор багатьох живописних полотен, але на виставці його творчість репрезентована двома ефектними декоративними (за стилістикою близькими до вітражу) живописними композиціями жанрової тематики (іл. 10).

Далі — про доробок наступного покоління родини. Знанням художником став найстарший внук подружжя Яремів Кость Маркович (1968 р. н.), який отримав звання Заслуженого художника і є доцентом кафедри сакрального мистецтва Львівської національної академії мистецтв. Він активно працює в царині сакрального малярства, зокрема — храмового стінопису, продовжуючи в цьому напрямку заохплення свого дідуся. З-поміж його численних храмових об'єктів немало групу складають церкви Зо-

Іл. 11. Церковні розписи та ікони Костя Марковича. Експозиція центрального залу

Іл. 12. Килим «Карпатська ватра». Дипломна робота Софії Ушневич, виконана на глинянській фабриці, 1988 р.

лочівського деканату — сусідніх до Глинян теренів. На виставці представлений ряд монументальних творів Костя Марковича (у вигляді кількох банерів), а також окремі ікони та графічні композиції сакрального змісту (іл. 11). До речі, його дружина, Оксана Маркович (Балух) — теж мисткиня, випускниця кафедри моделювання костюма ЛНАМ.

Окрема сторінка мистецької творчості — ткацтво, а, як відомо, одним з центрів цього промислу є Глиняни. До ткацтва, крім Святослава Яреми,

Іл. 13. Гобелен «Покрова». Дипломна робота Юстини Маркович, 1998 р.

Іл. 14. Богдан Савицький. «Чумацький шлях». Малярство на склі, 2023 р.

який у своїх методичних розробках дуже вдало впроваджував завдання «Аплікації з тканин», мала відношення його молодша сестра Ольга (1956 р. н.). Вона — випускниця кафедри художнього текстилю ЛДПДМ, впродовж життя займалася текстильним дизайном. Також ткацьку освіту отримали три внуки подружжя Яремів — Софія Ушневич-Перепелиця (1969 р. н.), Юлія Коза-Крижанівська (1974 р. н.) і Юстина Маркович (1978 р. н.). Вони стали випускницями відділу ткацтва Львівського коледжу декоративного і ужиткового мистецтва ім. Івана Труша. Дипломні роботи усіх трьох, люб'язно представлені адміністрацією коледжу, стали барвистими домінантами експозиції виставкових залів. Килим Софії Ушневич «Карпатська ватра», що прикметно, виконувався нею саме на глинянській фабриці художніх виробів «Перемога» (іл. 12). Юля та Юстина є авторками чудових гобеленів «Різдвяна ніч» та «Покрова» (іл. 13). У житті сестри-кузинки хоч і не займаються мистецькою творчістю, але їхня діяльність (зокрема Софії та Юлі) пов'язана з дизайном текстильних виробів в інтер'єрі. Юстина ж, яка від початку 2000-х років мешкає у США та працює в галузі медицини, теж не відреклася від мистецтва — вона часто допомагає своєму чоловікові Роману в іконографічному оздобленні храмів, а також викладає культуру і мистецтво в Українській недільній школі міста Стемфорда.

До покоління внуків подружжя Яремів належить ще один відомий художник — Богдан Савицький (1966—2025), який був зятем Святослава Яреми, чоловіком його доньки Христини. Вона, до речі, теж має мистецьку освіту і працювала певний час у галузі моделювання одягу та дизайну тканин. Богдан — випускник кафедри проектування інтер'єру ЛДПДМ; дуже різностороння творча особистість: живописець, графік, дизайнер, менеджер, викладач. Його найбільша пристрасть в образотворчій сфері — малярство на склі, його роботи у цій техніці є особливо впізнаваними. Нещодавно в галереї «Велес» у Львові відбулася виставка малярства на склі цього талановитого мистця, яка, на жаль, виявилася посмертною — автор раптово помер під час її дії... На родинній виставці в Глинянах представлено ряд його чудових творів у цій техніці, а також кілька зразків витонченої станкової графіки (іл. 14).

Іл. 15. Зліва направо: Данило Ярема, меценат виставки; Зеновія Шульга, Олександр Ярема і Кость Маркович, куратори виставки

Виставка «Духовно-мистецька спадщина родини Яремів» була ініційована науковою співробітницею Музею ткацтва і килимарства у Глинянах, професоркою кафедри художнього текстилю ЛНАМ Зеновією Шульгою. Її мотивація — не лише відродження традицій килимарства у Глинянах (чим вона дуже енергійно та успішно займається впродовж цілого життя), а й репрезентація здобутків національної історико-культурної спадщини, особливо ж якщо вона певним чином пов'язана з Глинянами. Це місто відіграло в історії нашого краю помітну роль, але занепало протягом другої половини ХХ ст., опинившись в тіні інших полісів. У наш час Глиняни заслуговують на новий підйом, принаймні як культурно-мистецький центр, і діяльність Музею ткацтва і килимарства, без сумніву, відіграватиме у цьому процесі провідну роль.

Співорганізаторами виставки зі сторони родини Яремів стали Олександр Ярема та Кость Маркович, які протягом дії виставки провели кілька кураторських екскурсій. Представники родини, на чолі з Данилом Яремою як меценатом, своєю чергою, сподіва-

ються на гідне продовження культурно-мистецьких традицій і в наступних поколіннях численної родини Яремів (іл. 15).

1. Патріарх Димитрій Ярема. *Іконопис Західної України XII—XV ст.* Львів: Друкарські куншти, 2005. 508 с.
2. Патріарх Димитрій Ярема. *Іконопис Західної України XVI — поч. XVII ст.* Львів: Друкарські куншти, 2017. 596 с.: 72 іл.-табл.
3. Ярема В. *Дивний світ ікон.* Львів: Логос, 1994. 116 с.
4. Патріарх Димитрій (Володимир Ярема). *Церковне будівництво Західної України.* Видання Міжнародної школи церковної архітектури при Львівській Політехніці, 1998. 68 с.
5. *Патріарх Димитрій Ярема: пастир, дослідник, патріот. Спогади.* Львів: Святогорець, 2011. 352 с.
6. Ярема Б. *Вчитель з Надсяння. Спогади.* Львів: Растр-7, 2020. 192 с.